

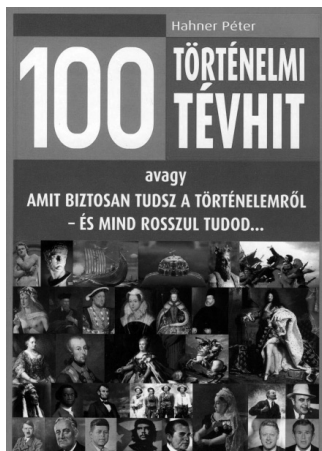
Megtudhatjuk, hogy Magyarország partjait soha nem mosta három tenger, hiszen hazánk és Lengyelország között csakis perszónálunió állt fenn, nem pedigrillen államszövetség. (Ráadásul Lengyelországnak Nagy Lajos királyunk korában amúgy sem volt tengerpartja, hiszen abban az időben a Balti-tenger délkeleti részét a Német Lovagrend birtokolta, melyet csupán a XV. század folyamán szereznek meg Lengyelország királyai.)

A legnagyobb meglepetés Dugovics Titusz hőstettének megkérdőjelezése. Hiteles történelmi források bizonyítják, hogy a mítosz 1824-ben keletkezett. A Vas vármegyei Nemesdömölkön élő Dugovics Imre kérésére a történetet Döbrentei Gábor jelentette meg a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain. Dugovics Imre persze megpróbálta „hiteles dokumentumokkal” alátámasztani igazát, ám az iratokról utólag kiderült, hogy hamisítványok: Kresznerics Ferenc sági plébános készítette őket, tehát az egész legenda nem más, mint egy kétes eredetű nemesi család kísérlete tekintélye növelésére.

A könyvben foglaltak ismeretében I. Erzsébet angol királynőt már nem tekintjük többé rendkívül sikeres uralkodónak, az erdélyi fejedelmeket sem tartjuk a magyar szabadság gáncs nélküli lovagjainak. A Vasárlarcos sem magas rangú, fontos személyiség, II. József sem a haladás bajnoka. A kötetből megtudhatjuk, hogy ünnepektől forradalmaink nem voltak feltétlenül polgáriak, egységes egészet pedig abszolút nem alkottak.

Hahner Péter Leninről is lerántja a humanista leplet, mely szerint a kommunista kísérlet alapvetően jó volt, csak Sztálin tette tönkre. Ezzel szemben az igazság az, hogy ami a gyakorlatban megvalósult, az a rendszer lényegéből következett. Ennek kialakítója, megvalósítója és végső soron legmarkánsabb képviselője Lenin volt. A magyarországi tanácsköztársaság létrejötte nem szocialista forradalom volt, sokkal inkább államcsíny, s Muszolini hatalomátvétele sem a Rómába vonulásnak „köszönhető”, hanem politikai alku eredményének.

A kötetből kiderül, hogy a kommunisták nem játszottak feltétlenül vezető szerepet az antifasiszta küzdelmekben; a világot sem Jaltában osztották fel egymás között a győztesek, csupán jogilag ra-

tifikáltak egy kialakult katonai helyzetet. A Rosenberg házaspárról alkotott marxista mítoszt is helyére teszi a szerző, akinek a Kennedy elnökről mind a mai napig töretlenül élő, pozitív képet is sikerül megmásítania az olvasóban. A könyvet végül Bill Clinton „szerelmi” botrányának, valamint az Egyesült Államok 2003-as iraki háborújának közhiedelmével zárja a neves történész.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy Hahner Péter műve magas színvonalon megfelel a tudományos ismeretterjesztő munkáktól elvárható kritériumoknak. A kötet szerkezeti felépítése logikus, stílusa frappáns, kifejezőmódja élvezetes, nyelvezete közérthető. A szerző tökéletesen elérte célját: olvasó nagyközönségének olyan értékes, érdekes és olvasmányos kötetet nyújtott át, amelynek lapjain a tényszerű igazság feltárása közben kártyavárként dőlnek össze ránk hagyományozódott történelmi tévhitek. BÍRÓ TEOFI

Retorika és jog

Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei.

Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta: Nótári Tamás. Szeged, 2010, Lectum Kiadó. 1276 o.

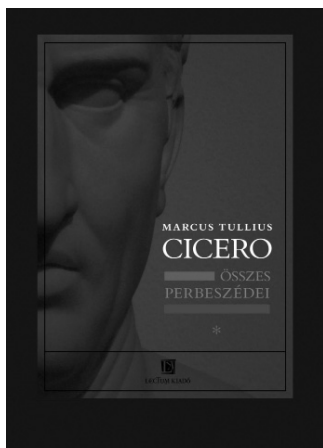
Marcus Tullius Cicero kétségtől a római prózaírodalom csúcsa, beszédei mindmáig példaként, tananyagként szolgálnak-szolgálhatnak a felnövekvő rétor- és jogászgenerációk számára. Magyar nyelven Nótári Tamás fordítói munkájának köszönhetően vehetjük első alkalommal kézbe a nagy szónok összes perbeszédét. Az alábbiakban e perbeszédék jogi jelentőségéről kívánunk néhány szót ejteni.

A kötet a következőképpen épül fel. A fordítás módszerét és a fordító szándékát bemutató előszó (7–12. old.) után Nótári Cicero életét, munkásságát és korának büntetőeljárást vázolja az olvasó előtt (13–48. old.), hiszen e nélkül a beszédek nem volnának érthetőek. Ezt a beszédek kronológiai rendjének megfelelő bevezető tanulmány követi az egyes *oratiók* történeti, jogi, irodalmi háttéréről (49–150.). A fordítások (151–1074.) után az ezekhez kapcsoló-

dó jegyzetek olvashatók (1075–1236.). A kötetet rövidítésjegyzék (1237–1240.), beszédekben előforduló személyeket felölelő névmutató (1241–1270.) és irodalomjegyzék (1271–1275.) zárja.

Mely beszédeket tartalmazza a kötet? A sor igen hosszú: *Pro Quintio*, *Pro Roscio Amerino*, *Pro Roscio comoedo*, *Divinatio in Caecilium*, *In Verrem I.*, *In Verrem II.*, 1–5., *Pro Tullio*, *Pro Fonteio*, *Pro Caecina*, *Pro Cluentio*, *Pro Rabirio perduellionis*, *Pro Murena*, *Pro Sulla*, *Pro Archia poeta*, *Pro Flacco*, *In Vatinius testem*, *Pro Sestio*, *Pro Caelio*, *Pro Balbo*, *Pro Scauro*, *Pro Plancio*, *Pro Rabirio Postumo*, *Pro Milone*, *Pro Marcello*, *Pro Ligario*, *Pro rege Deiotaro*. Tekintsük át először a kötetbe felvett beszédek jellegét! Előszavában a szerző leszögezi a következőket: olykor vitatható, hogy mely beszédeket soroljuk a perbeszédnek, tehát a peres, magán- vagy büntetőjogi eljárás során elhangzott *oratiók* közé. A kötet 30 beszédet tartalmaz, s ezek túlnyomó része „valódi” perbeszéd. A következő beszédek azok, amely kapcsán kérdésként merülhet fel, hogy vajon a per- vagy a politikai beszédek között van-e a helyük – megjegyzendő: a fordító megalapozottan indokolja meg, hogy miért az előbbieik közé sorolja ezeket.

A *Verres elleni második beszéd*, amely önmagában is tekintélyes anyag, hiszen öt könyvet ölel fel, sohasem hangzott el a törvényszék előtt, ugyanis a *crimen repetundarummal* vádolt Caius Verres, Szicília egykori *propraetora* úgy látta, hogy ügye vesztesre áll, s ezért az eljárás lezárulása előtt elhagyta Rómát, vagyis a római polgárokat megillető *ius exulandi*-val, a halálbüntetés előli önkéntes száműzetésbe menekülés jogával élt. Cicero írásban, fiktív beszédként tette közzé előkészített munkáját, amelyben feltárta a tartományban végzett nyomozás eredményeit. Ezzel együtt indokolt ezt az *oratiót* is perbeszédnek tekinteni, mivel egy politikailag is jelentős ügy bizonyítási eljárásának képezte volna integráns részét, ha a per ítélettel, és nem a vádlott önkéntes száműzetésével ér véget. Nótári nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy a *Vatinius elleni beszéd* politikai pamfletként forgott-e közkezen Rómában, vagy pedig el is hangzott a Sestius elleni perben, azonban, minthogy e két *oratio* tematikailag együvé tartozik, egymás után közli őket.

Titus Annius Milót valóban Cicero védte, és a védelmében tartott beszéd ténylegesen el is hangzott. Biztos azonban, hogy a ránk maradt beszéd nem teljes egészében azonos azzal, amit Cicero a törvényszék előtt elmondott. A közzététel előtt Cicero átdolgozta ugyan a titkára, Tiro által gyorsírással lejegyzett beszédeket, azonban a *Pro Milone* esetében a módosítások messze meghaladták a szokásos mértéket. Ez azzal magyarázható, hogy Milo ügye Cicero kevés elvesztett pere közé tartozott, és feltehető-

en nem látta értelmét annak, hogy egy olyan beszédet tegyen közzé, amely nem szolgál a retorikát tanulók okulására – ehelyett egy olyan változatot tett közzé, ahogy annak el kellett volna hangoznia ahhoz, hogy (talán) megnyerje a pert. Pályája utolsó szakaszában Cicero három beszédet tartott Caesar mint „bíró” előtt: e három beszéd közül a *Ligarius*, valamint a *Deiotarus védelmében elmondott beszéd* esetében vitatható, hogy ezek az eljárások mennyiben tekinthetők legitimnek, a *Marcellus érdekében tartott beszéd* azonban egyértelműen „perbeszéd formájába öltöztetett” *senatusi*, vagyis politikai beszéd. A fordító azzal indokolja döntését, hogy ezt is felvette a perbeszédek tartalmazó kötetbe, hogy értelmetlen lett volna különválasztani a másik két *oratio Caesarianától*, s történelmi okokból ezen indokolás meg is állja a helyét.

Tehát a fentebb felsorolt beszédek nem felelnek meg minden szempontból műfajilag a perbeszéd retorikai követelményeinek, azonban – kiváltképp a Verres elleni és a Milo melletti beszéd – olyan, jogilag is jelentős kérdéseket tárgyalnak, hogy *pleno iure* kapnak helyet a perbeszédnek között.

Cicero pályája során csak egyszer lépett fel vádlóként, a minden más esetben a védelmet látta el a törvényszék előtt. E pozíció jóval hálásabb, jobboldalmezőbb, politikai tökéneként hasznosíthatóbb és talán lelki alkatának is megfelelőbb volt. Tekintsük át tehát a vád és a védelem szerepét a római köztársaság utolsó századának büntetőeljárásban – hiszen a harminc beszéd közül csak négy szól a magánjog térrénumára tartozó kérdésekről (a *Pro Quintio*, die a *Pro Roscio comoedo*, a *Pro Tullio* és a *Pro Caecina*), az összes többi büntetőügyben született!

Róma több mint ezer éves fennállása alatt különböző büntetőbíróági eljárási formák jöttek létre, ezek közül kettőnek volt döntő jelentősége. E kettő a *questiós* (esküdtszéki) eljárás, illetve az *extra ordinaria cognitio*. Ez előbbi lényegében a Kr. e. III. századtól a Kr. u. II. század végéig volt a fő ítélkezési forma, míg az utóbbi a Kr. u. II. század végétől a Birodalom fennállásáig volt szinte egyedüli eljárási mód. A kétféle eljárás között a következő lényeges különbséget mutathatjuk ki. A *quaestiók* esküdtszéki bírásként működtek, nem volt hivatalból vádemelés, a nép közül képviselte valaki a vádat. A vádló és a védő irányította az eljárást. Az esküdtek csak a bűnösség kérdésében döntöttek, a büntetést a törvény mondta ki. Az ítélet ellen kezdetben fellegbeznem lehetett. A vádlónak három egymástól jól elkülöníthető feladata volt. A vádindítvány elővezetése, amit a *magistratus* legitimált, ezt követően a vád ismertetése. Másodszor a bizonyítási eljárás irányítása, s végül a vádbeszéd elmondása. A vádemelés és a vád képviselőjének a jogállása a legszélesebb körben nyert szabályozást Rómában. A köztársasági korban a politikai büntető tárgyalások bizonyos fokig a nép szórakoztatására is szolgáltak.

A vádló reflektorfényben állt, hiszen egy-egy sikeres vád politikai pályáját alapozhatta meg, ezért volt szükség a vádló működésével kapcsolatos részletes szabályozásra. Az esküdtszéki eljárásnál, mivel az eljárás csak vádemeléssel indulhatott meg, a vádlóként fellépő személynek elő kellett adni azt a cselekményt, ami közérdeket sértett és azt a kérelmét, hogy vádlóként akar fellépni (*postulatio*). A legelső kérdés annak megállapítása, hogy a fellépő vádló emelhet-e vádat, illetve hogy nincs-e egyéb akadálya a vádemelésnek. A törvények a kérdést úgy szabályozták, hogy a vádat nem emelhetők körét írták össze.

Ha nem volt akadálya a vádemelésnek, akkor került sor a vádirat formális átadására (*nominis delatio*). A vádiratot írásban kellett benyújtani. Meg kell jelölni a dátumot, a hatóságot, amelyhez beadják, részletesen le kell írni a pontos tényállást, továbbá milyen törvényértelmében, milyen bűncselekményt követett el a vádlott, valamint meg kellett nevezni, hogy kit vádol a megjelölt cselekménnyel. Ha nem felelt meg a törvényi előírásoknak a beadvány az eljárást meg kell szüntetni, s a tárgyalás során már nem lehet a vádat módosítani.

A bizonyítási eljárás során a vád képviselőjének a feladata a vádirat szóban történő előadása,

majd a bizonyítékok feltárása. Cicerótól tudjuk, mint a Verres ellen indított eljárásban a vádló hosszabb időt kapott a bíróságtól a bizonyítékok összegyűjtésére (*Verr.* 1, 30). Előbb a vád, majd azt követően a védelem tanúit hallgatták ki.

A büntető peres eljárás fénypontja Rómában a vád- és védőbeszéd volt, különösen az esküdtszéki eljárásban, amikor is az ingadozó esküdteket igyekeztek meggyőzni a vádlott bűnösségéről, illetve annak ártatlanságáról. Ezen a ponton a vád képviselője bizonyos fokú hátrányban volt a vádlott védőivel szemben, tekintettel arra, hogy a védőnek (vagy védőknek) másfélszer annyi idő állt rendelkezésre védő beszédük elmondásánál, mint a vád képviselőjének. A perbeszédet először a vádló mondta el, majd ezután következtek a védők, akik a vádló érveléseire is kitérhettek (ügymond visszafelelelhettek). Elsősorban Cicero és Quintilianus írásaiból ismerjük a per szónokainak érvelésekből kifogyhatatlan monológját. Cicero különösen mestere volt annak, hogy ugyanazon tényállás mellett akár a vád, akár a védelem oldalán a biztos siker reményében fejtette ki álláspontját (*Flacc.* 82; *Verr.* 3, 129; *Quinct.* 29; *Cluent.* 116).

Az időt vízórával mérték, s minthogy a római *quaestiós* eljárásban komoly horderejű, politikailag is jelentős ügyek kerültek elbírálásra, az esküdtek általában szívesen hallgatták az olykor színházi előadást idéző vád- és védőbeszédet. A vád- és védőbeszéd közben történt meg a bizonyítékok bemutatása, a tanúk kihallgatása, ill. a tanúvallomások felolvasása. Ezt jól mutatják Cicero beszédei is, amelyekben sok esetben pontosan rögzítésre kerültek, hogy a beszédet a szónok hol szakította meg, hogy egy-egy bizonyítékot előterjessen. Mind a vád, mind a védelem hosszabban szólhatott a vádlott addigi pályafutásáról, erkölcséről stb. (*laudatio*, illetve *reprehensio*) is, ami nagy súllyal eshetett latba. A vádló vagy a védő tekintélye gyakran az ügygel, ill. a vádlott tettével azonos jelentőséggel bírt, hiszen nemegyszer emiatt mentették fel, vagy ítélték el az esküdtek a vádlottat.

Milyen tényállási elemek köré csoportosíthatók Cicero büntetőügyekben tartott perbeszédei? A legfontosabbak: *perduellio* (*Pro Rabirio perduellionis*), *ambitus* (*Pro Murena*, *Pro Plancio*), *crimen repetundarum* (*In Verrem*, *Pro Fonetio*, *Pro Flacco*, *Pro Scauro*, *Pro Rabirio Postumo*), *parricidium*, *homicidium* és *veneficium* (*Pro Roscio Amerino*, *Pro Cluentio*), *vis* (*Pro Sulla*, *Pro Sestio*, *Pro*

Caelio, Pro Milone), és a polgárjog színlelése (*Pro Archias poeta, Pro Balbo*). Tehát Cicero beszédei felölelik a késői köztársaság büntetőjogának szinte valamennyi jelentősebb tényálláscsoportját. Nem vitatható tény: e korszak tekintetében Cicero beszédei mind a büntető anyagi, mind a büntetőeljárás jog megismerésében kiemelten fontos (számos ponton egyedüli) forrásai. Fordításukhoz egyrészt filológusnak kell lenni, hiszen a latin irodalmi

nyelv teljes szépségében Cicerónál bontakozik ki. Másrészt a fordítónak római jogásznak is kell lennie, mert míg például Cicero filozófiai munkáinak fordítását a bölcsész is elvégezheti, addig a perbeszédekhez jogász-filológus kell. Nótári Tamás eleget tett e feladatnak, és így a római jog e kincseshányája magyar nyelven is hozzáférhető.

MOLNÁR IMRE

Maróti Egonra emlékezzünk

IM MEMORIAM EGON MARÓTI

Tisztelt Olvasó!

Szerkesztőségünk ezúton tiszteleg a nemrég elhunyt Maróti Egon szegedi ókortörténetész professzor emléke előtt.

Aegon carissime, Corona pompae funebris illustrissima

Kedves Egon, tisztelt megemlékezők!

Jó néhány évvel ezelőtt egy tudós beszélgetés során a hazai ókortudomány legszigorúbb kritikusa a következőt fejtette. „Mondjanak egyesek bármit Maróti Egonról, kétségtelen, hogy munkássága felkészült és nemzetközi tekintélyű szakemberről tanúskodik. Írásait érdemes elolvasni.” Meggyőződésem, hogy ez az objektív megállapítás tökéletes összefoglalása annak, amit a mostani megemlékező megannyi személyes emléktől és érzelmi töltéstől vezetve, hajlamos lenne színesebbé átlényegíteni, ami vitatható eljárás lenne. Ahhoz azonban semmi képp sem férhet kétség, hogy az, akitől most az őt megillető *maerorral* búcsúzunk, valóban a huszadik század magyar ókortudományának egyik meghatározó mestere volt, akinek elismertsége nem korlátozódott e kis ország szűk határai közé. Ez utóbbi tény annál jelentősebb, mert az elhunyt pályafutása, főleg kezdetben, nem kedvezett a nemzetközi kapcsolatoknak. Márpedig Maróti Egon tanulmányait idézték és idézik mindazokban az országokban, ahol fejlett ókortudat és klasszika-filológia van.

Rangos kiadványok közreműködőjének kérték fel Olaszországtól kezdődően Németországon át Ausztriáig és tovább, pl. Lengyelorszáig, hogy csak olyan impozáns kiadványra hivatkozzam pl., mint az *Enciclopedia Virgiliana*, amely nem akármilyen szerzői gárdával büszkélkedhet. Maróti nemzetközi elismertségéhez nyilván hozzájárultak konferenciákra való részvételei és ott tartott előadásai, ám a legfőbb alap megannyi közreadott alapos tanulmánya volt idegen nyelven, melyek nemcsak hazai folyóiratokban láttak napvilágot, hanem azokon kívül még vagy tíz ország rangos kiadványaiban, olyanokban, mint a nagy múltú *Gymnasium*, *Klio*, hogy csak ezeket ragadjam ki.

Maróti Egon munkássága az 1950-es évek kalózokról szóló tanulmányaitól, a későbbi esztendőkre mezőgazdasági dolgozatait át ívelt a nagy római klasszikusok, Vergilius, Horatius valamint Cicero és mások ragyogó irodalmi monumentumaihoz, egészen a hazai és nemzetközi humanizmus máig mércének tekintett alkotásaiig, behatolva végül a görög Olympos világába is, amennyiben az ókorban a nagy hellén versenyjátékok győzteseit szinte isteni lényeknek tekintették, s nem elsősorban esetleges doppingolásuk miatt. Villantsunk fel ebből a hatalmas léptékű szellemi utazásból néhány állomást, főleg a pálya elejéről, s ezt azért tesszük, hogy kitessék: szerzőjük már ekkor szakmáját jól értő, s nemcsak reménykeltő tudós, hanem jövőformáló és iránymutató személyiség volt a maga szakterületén.

Indulásakor Maróti Egon az ókori kalózkodás par excellence szakértőjének számított. Bár idevágó